

Arhivska zapuščina kluba starih goriških študentov

JURIJ ROSA

Vsako arhivsko gradivo, ki ga arhivska ustanova na novo pridobi, pomeni obogatitev njenih fondov in zbir in nov trajni prispevek h kulturni dediščini lokalne skupnosti in naroda. Toda včasih se zgodi, da smo arhivski delavci ob prevzemih prav posebej veseli. V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici se je to zgodilo, ko smo v letih 1993 in 1994 v treh "obrokih" pridobili dragoceno arhivsko gradivo Kluba starih goriških študentov. Tomaž Pavšič, pisec publikacije Kulturno delo Kluba starih goriških študentov, ki je izšla leta 1973, je že ob 10-letnici kluba zapisal, da ima predsednik Gorkič bogat arhiv o delu kluba. Kar težko bi bilo verjeti, da kulturno ozaveščeni člani kluba, zlasti njegovo vodstvo, ne bi poskrbeli za urejeno dokumentarno izpričanost svojega dela v obliki arhivskega gradiva. Toda z umiranjem članov in prenehanjem njegove dejavnosti v letu 1986 je vendarle obstajala nevarnost, da gradivo pride v nepoklicane roke, da ga kdo uniči ali izgubi, da ne omenjam še naravnih nesreč v obliki zloglasnih novogoriških poplav, ki so včasih zares, včasih pa tudi le kot izgovor "odplavile" večje ali manjše količine gradiva posameznih ustvarjalcev. K sreči se to v primeru omenjenega kluba ni zgodilo.

Po zaslugi zgodovinarja dr. Branka Marušiča, Doma upokojencev Nova Gorica in še živečega člana kluba Avgusta Kuščerja iz Kromherka je novogoriška arhivska ustanova pridobila ne sicer povsem kompletne celote, vendar pa glavnino gradiva, ki je nastajalo pri delovanju kluba, katerega enkratna in neponovljiva dejavnost je bila izjemno dragocena.

Kakšne zasluge ima pravzaprav ta klub, da mu pripisujemo takšen pomen? Kdo so bili "stari goriški študentje"?

Klub je načrtno in pospešeno opravljal dragoceno kulturno poslanstvo: odkrivanje in urejanje spominskih obeležij zaslužnim osebnostim Goriške v smislu historične dežele in tudi širšega območja Sevele primorske. Tomaž Pavšič je v že omenjeni publikaciji zelo dobro opisal opredelitev njihove dejavnosti:

"Na stara leta, ko so svoje pokleno delo v glavnem že zaključili, so se še bolj sproščeno oprijeli nekega izjemnega dela, ne le - tudi tega jim ne bi mogli zameriti - da bi rešili svoje spomine, obnavljali mladostne ideale, ampak predvsem, da bi iz lastnih pohud in po svoji presoji izpolnili neko poslanstvo, ki bi brez njih morda res ostalo neizpolnjeno, če sploh smemo uporabiti to besedo, ki v sedanjem času zveni neprepričljivo in papirnato. Medtem ko celo bogata Slovenija ni mogla urediti skromnega Navja, našega Panteona, so goriški rojaki, prijatelji stu-

dentje posejali naše severno Primorje s ploščami in spomeniki s tem, da so v začetku levji delež prispevali in zbrali sami. Svojo posebno, nespogledljivo potezo so dali svojemu delu tudi s tem, ker so z zavestno voljo poskrbeli, da so se slavja, ki so jim dali pobudo ali jih organizirali, speljali po nekih, njim lastnih in znanih tirnicah, kar vse se je kljub različnim pojmovanjem neverjetno skladalo z našim časom, časom, ki mu marsikdaj primanjkuje domišljije, čustva, primerne resnosti in če hočete celo organiziranosti. Še duh jezika in nekoliko preživelo izražanje so znali rehabilitirati v zvezi s kulturno zgodovino" (str. 4 in 5).

Nekdanji študentje nemške in slovenske gimnazije v Gorici (42 jih je maturiralo do leta 1915) so se več let zbirali v Gorici in okolici. Njihovo najpomembnejše srečanje je bilo 22. 9. 1963 pri Komelu v Kromberku, ko so izvolili odbor, ki naj bi poskrbel za postavitev spominskih plošč Andreju Gabrščku in dr. Antonu Gregorčiču. Čez slabi dve leti, 12. 9. 1965, je bilo njihovo prizadevanje okronano z dvema lepima prireditvama v Kobaridu in na Vrsnem, kjer so postavili plošči.

Ta uspeh, za katerega se je zdelo, da bo enkratna akcija, je sprožil pravi plaz podobnih dejanj, ki se je ustavil šele sredi osemdesetih let. Študentski veterani so se organizirali v klub, registrirano društvo, ki je v naslednjih dvajsetih letih ob gojitvi družabnih stikov postal nosilec izjemnega kulturnega udejstvovanja: blizu štiri-deset na novo postavljenih spominskih plošč in doprskih kipov ali urejenih drugih obeležij za služnim osebnostim na Severnem primorskem.

Večinoma so ta kulturna dejanja izpeljali in lastni režiji, v nekaterih primerih pa so bili soorganizatorji.

Naštejmo rezultate njihove "kulturne akcije", razvidne iz ohranjenega arhivskega gradiva:

- spominska plošča Andreju Gabrščku v Kobaridu in dr. Antonu Gregorčiču na Vrsnem (1965)
- spominska plošča Vinku Vodopivcu v Kromberku (1966)
- spominska plošča dr. Ivanu Preglju na Mostu na Soči (1967),
- spominska plošča Vinku Vodopivcu v Ročnju (1968)
- spominska plošča Ivu Šorliju v Podmeleu (1968)
- obnovitev nagrobnega spomenika dr. Karla Lavriča na pokopališču v Gorici (1968)
- spominska plošča ob 100-letnici čitalnice v Vrtojbi (1969)
- spominska plošča Ivanu Laharnarju na Šent-

- viški gori (1969)
- spominska plošča dr. Dragu Marušiču v Opatjem selu (1969)
- spominska plošča p. Stanislavu Škrabcu na Kostanjevici /Kapeli/ (1970)
- nagrobni spomenik Andreju Gabrščku na pokopališču na Viču v Ljubljani (1970)
- spominska plošča Ernestu Klavžarju v Vipavi (1971)
- spominska plošča Andreju Žnidarčiču v Višnjeviku (1971)
- spominska plošča dr. Josipu Tonkliju in dr. Nikolaju Tonkliju v Breginju (1971)
- spominska plošča msgr. Stanku Premrlu v Podnanosu (1972)
- spomenik Franu Erjavcu v Novi Gorici (1972)
- spomenik Simonu Gregorčiču v Novi Gorici (1973)
- spominska plošča Francu Podgorniku, dr. Karlu Podgorniku in inž. Antonu Podgorniku v Čepovanu (1973)
- spominska plošča dr. Alojziju Resu na Sveti gori (1974)
- spomenik Andreju Gabrščku v Novi Gorici (1974)
- spominska plošča dr. Antonu Breclju v Žapužah (1975)
- spomenik dr. Henrikumu Tumi v Novi Gorici (1975)
- spomenik dr. Antonu Gregorčiču v Novi Gorici (1976)
- spominska plošča Ignaciju Kožlinu in Izidorju Kožlinu v Biljani (1976)
- spominska plošča Francetu Bevku v Zakojci (1977)
- spomenik Lojzetu Bratužu v Novi Gorici (1978)
- spomenik dr. Alojzu Gradniku v Novi Gorici (1978)
- spomenik dr. Josipu Vilfanu v Novi Gorici (1979)
- spomenik Ivanu Trinku v Novi Gorici (1979)
- spominska plošča Cirilu Kosmaču na Slapu ob Idriji (1980)
- spominska plošča Janežu Svetokriškemu v Vipavskem križu (1981)
- spominska plošča Sebastijanu Krelju v Vipavi (1981)
- spomenik dr. Ivanu Preglju na Mostu na Soči (1983)
- spomenik dr. Engelbertu Besednjaku v Novi Gorici (1984)
- spominska plošča Zorku Jelinčiču v Podmeleu (1986)
- ureditve groba Simona Gregorčiča pri Sv. Lovrencu na Libušnjem (1967, 1970, 1977)

Klub je verjetno sodeloval še pri postavitvi spomenika Rudiju Kogejcu v Tolminu (1986?) in nagrobnega spomenika Andreju Ipavecu v Ročinju (1986?) ter načrtoval spominsko ploščo Albertu Rejcu v Tolminu. Zaradi pomanjkanja gradiva iz zadnjih let delovanja ni izključeno, da

v tem pregledu še kaj manjka.

V skoraj vseh primerih pa se je njihovo požrtvovalno delo od zamisli do končnega rezultata razvleklo na leto, dve ali še več, dokler ni bila vsaka njihova akcija tudi resnično končana. Arhivsko gradivo v mnogih primerih nadrožno dokumentira izjemen obseg dela: poti, iskanja denarja in soglasij, upravni postopki, priprave programov za prireditve ob postavitvah obeležij, vsakršne težave in ovire, ki so bile vnetim starim goriškimi študentom (pre)večkrat postavljene.

Seznam vsekakor dokazuje izjemno delavnost! Povprečno skoraj po dve obeležji na leto, pri čemer so bila nekatera leta prav posebej plodna (1968, 1969, 1971).

Arhivski dokumenti so utrpeli nekaj "vodnih poškodb" pri poplavih, tem zakletem sovražniku arhivskega gradiva na novogoriškem območju. Ko smo glavni fonda prevzemali iz kletnih prostorov stavbe Doma upokojencev v Novi Gorici, je bilo ob prvem vtisu stanje slabše, kakor se je kasneje izkazalo. Gradivo je bilo sicer deloma razsuto, po odbiranju, podrobnejših urejevalnih delih in tebičnem opremljanju pa je mogoče reči, da mu vendarle ni bila prizadejana večja nepopravljiva škoda. Le majhen odstotek gradiva je neuporaben ali na meji uporabnosti zaradi poškodb, ki jib je povzročila razmočenost.

Po strokovni obdelavi obsega fond 0,5 tekočega metra gradiva, ki je nastajalo v času od 1958 do 1987 (torej tudi v letih, ko klub formalno še ni bil ustanovljen).

Količina gradiva je pri posameznih arhivskih enotah zelo različna, od obsežnejše mape do posameznih spisov. Pri nekaterih enotah so vrzeli, ki so očitno nastale zaradi izgube posameznih dokumentov, morda že pri ustvarjaleu, verjetneje pa pri kasnejših selitvah gradiva.

Izdelan je razvid gradiva, ki še ni podrobnejši arhivski popis, je pa dovolj pregleden pripomoček za uporabo fonda.

Uporabnik ho našel v njem dokumente registracije kluba, zapisnike sej za leta 1968-1973 in 1978-1979, dopise in drugo korespondenčno skoraj za vsa leta od 1958 do 1987, dokumentacijo finančnega poslovanja kluba od 1967 do 1987, izrezke časopisnih člankov o dejavnosti kluba in lipkopise za objavo v časopisih od 1963 do 1979, nagovore članom kluba ob njihovih pogrebih in za nekatere druge priložnosti, beležke predsednika kluba Franceta Gorkiča iz let 1963 do 1976, izvod publikacije, ki je bila izdana ob 10-letnici kluba in 85-letnici njegovega predsednika Gorkiča, izvod gradiva za kulturni dan na Elektrogospodarskem šolskem centru Nova Gorica (s prikazom dejavnosti kluba in osebnosti, ki jim je klub na Erjavčevi ulici v Novi Gorici postavil spomenike), občasne sezname postavljenih in načrtovanih spominskih plošč in drugih obeležij, uokvirjeno priznanje klubu, ki mu ga je podelila Skupščina občine Nova Gorica, ter zelo dragoceno, obsežno zbirko fotografij, ki

dokumentirajo večino njegovih prireditvev (360 kosov).

Glavni in najbolj tipični del gradiva pa je dokumentacija o postavitvah in ureditvah spominskih obeležij. Urejena je tematsko - gradivo, ki je nastajalo od zamisli do postavitve posameznega obeležja, predstavlja samostojno arhivsko enoto (razen fotografij, ki so ločena enota). Teh arhivskih enot je 37 (od št. 19 do št. 55), postavljenih po časovnem zaporedju odkritja obeležij, z izjemo nekaterih specifičnih primerov. Vsaka obsežnejša enota vsebuje korespondenco kluba oziroma njegovega predsednika ali tajnika z različnimi organi in ustanovami ter posamezniki, ki jih je klub vabil k sodelovanju in vključil v pripravo in izvedbo postavitve obeležja, dokumente o sporedu in poteku prireditve ob postavitvi obeležja, izrezke iz časopisov, ki so poročali o prireditvah, pri nekaterih enotah pa tudi tehnično dokumentacijo in osnutke različnih napisov, ki so nastajali pri iskanju najprimernejšega. V tej kategoriji gradiva je pravzaprav zhran bistveni del, ki dokumentira osnovno dejavnost kluba, čeprav bo uporabnik nekaj podatkov o postavljanju obeležij našel tudi pri drugih, prej naštetih kategorijah, ki so zaradi zvrsti, vsebine ali nastanka razvrščene posebej.

Prijeten občutek bo uporabniku nudila neka posebna lastnost tega fonda. Iz vsebine mnogih dokumentov večje svojevrsten ton jezikovnega izražanja. Rahlo arhaični prizvok jim daje uporaba nekaterih že za takratne čase starinskih izrazov, uporaba latinskih citatov in še marsikakšna posebnost v izražanju. Te lastnosti izraževajo zlasti dopisi in druga korespondenca ter dokumenti o prireditvah (izvirna vsebina nagovorov klubskega predsednika Gorkiča, šegavi in duhoviti priložnostni verzji Ludvika Zorzuta). Vse to daje mnogim dokumentom svojevrsten stil, ki so ga lahko ustvarjali le pripadniki "stare šole". Ne ho odveč, če naštejemo tiste, ki so nosili največjo težo pri delovanju kluba: France Gorkič, Ludvik Zorzut, Kazimir Saunig, Venceslav Žnidaršič, Zvonimir Luznik.

Uporabnikom bo gotovo dobrodošla tudi informacija, da je med dopisi in drugo korespondenco vrsta zanimivih pisem pomembnih osebnosti iz takratnih političnih, znanstvenih, kulturnih in cerkvenih krogov; ohranjenih je tudi več besedil slavnostnih govorov s predstavitev življenja in dela osebnosti, ki so jim obeležja odkrivali.

Gradivo ponuja tudi obilo zanimivih podatkov o tem, kako so stari goriški študentje gojili družabne stike, in če ho kdo hotel raziskovati v tej smeri - ne bo v zadregi!

Ob ohdelavi arhivskega gradiva sem našel na zanimive dokumente, ki pričajo tudi o težavah in ovirah, s katerimi se je srečeval klub pri izvajanju svojega poslanstva. Večinoma so bile politične narave, povezane tudi s problemi pretirane lokalpatriotizma in osebnih zamer. Ugoto-

vitve iz dokumentov, prebiranje do zdaj napisanih prispevkov o dejavnosti kluba in seveda poglobljene priče - spominska obeležja, ki nas zlasti na Erjavčevi ulici v Novi Gorici in še po mnogih krajih Severne Primorske opozarjajo na njegove dosežke, porajajo občutek nečesa velikega, a hkrati skrivnostnega. Postavlja se vprašanje, kako je takemu društvu uspevalo približno dvajset let voditi kulturno akcijo, ki je vendarle nekako odstopala od takrat običajne kulturne "politike" in je imela skorajda značaj neke vrste oporečništva. V mnogih primerih so hila spominska obeležja postavljena izrazitim katoliškim osebnostim ali osebnostim, ki pri oblasteh niso hile dohro zapisane.

Za ponazoritev predstavljam nekaj "evetk" (z dovolj ostrim trnjem!), ki odražajo duha časa in ozadje nekaterih dogodkov.

Za odkritje plošče glasbeniku Ivanu Laharnarju na Šentviški gori je hilo že dogovorjeno, da ho slavnostni govornik glashenik dr. Zorko Harej iz Trsta. Toda teden dni pred slovesnostjo je moral klub, ob svojem velikem nezadovoljstvu, omenjenega govornika odpovedati na račun glashenika Maksa Pirnika iz Tolmina, ki so ga menda želeli na tolminski občini. Vodstvo kluba je 7. 6. 1969 sporočilo dr. Hareju, da je zanj "vztrajalo z vso odločnostjo", vendar se pritisk na kluh "ni nehal, temveč se je še stopnjeval, da bi spremenili svoje stališče".

Iz dopisnice Ivana Stepančiča-Tita predsedniku kluba Gorkiču 16. 9. 1969, dva dni po odkritju spominske plošče politiku dr. Dragu Marušiču v Opatjem selu zvemo, da je imel oh zaključku prireditve namen predstaviti dva slavljenčeva ožja sorodnika. Da tega ni izvedel, "je hilo temu deloma krivo vreme in pa hipna razburjenost, ko sem par minut prej zagledal nekega 'aristokrata', oblečenega v hinavsko in pohlepno kožo". Avtor dopisnice je še zapisal, da je "zaradi tega tudi na vso silo zapustil vas ter bežal domov".

Drugačne vrste zapletu so se pojavili pred odkritjem spominske plošče glasheniku msgr. Stanku Premrlu v Podnanosu.

Prof. Tone Požar, vodja pevskega zhora Srednje verske šole Vipava, v pismu predsedniku kluba 15. 5. 1972 omenja težave s sodelovanjem zbora na prireditvi, ker je občinska oblast zahtevala, da iz sporeda črta Premrlovo nabožno skladbo (!), ker da "noče imeti sitnosti od višjih oblasti". Zbor je nato vendarle nastopil tudi z nabožno skladbo.

O pravilnosti delovanja kluba je podvomil dr. Ivo Juvančič, ko je bil povabljen za govornika pri odkritju spomenika politiku in šolniku dr. Antonu Gregorčiču v Novi Gorici. Vabilo je odklonil in med vzroki v pismu 27. 5. 1976 navedel tudi naslednje misli: "Ali ni mogoče 'malo' preveč pisati o Gregorčiču, 'očetu slov. šolstva na Goriškem'? Je bil on glavni pobudnik? Je njegova zasluga, če se je slov. šolstvo v Gorici

